

Леонтій Войтович

КНЯЗЬ КОСТЯНТИН ІВАНОВИЧ ОСТРОЗЬКИЙ ЯК ПОЛКОВОДЕЦЬ

Стаття присвячена оцінці діяльності князя К. І. Острозького як полководця. Розглянуто головні його перемоги, зокрема під Оршею (1514) та Каневом (1527). Обґрунтована гіпотеза стосовно ролі князя у формуванні раннього козацтва.

Ключові слова: *Костянтин Іванович Острозький, полководець, Орша, Канів, козаки.*

Статья посвящена деятельности князя К. И. Острожского как полководца. Рассмотрены главные его победы, в особенности битвы под Оршей (1514) и Каневом (1527). Аргументирована гипотеза о роли князя в формировании раннего казачества.

Ключевые слова: *Константин Иванович Острожский, полководец, Орша, Канев, казаки.*

In this article Duke Konstantyn Ivanovych Ostrozhsky is evaluated as a combat general. His major victories, particularly under Orsza (1514) and Kaniv (1527), have been analyzed. The author brings arguments concerning the role played by Duke Ostrozhsky in the formation of the early Cossachs.

Key words: *Konstantyn Ivanovych Ostrozhsky, combat general, Orsza, Kaniv, Cossaks.*

Українська військова історія робить тільки перші кроки свого становлення. Через це і постаті полководців українського походження залишаються десь на марґінесі або ж займають достойне місце в шеренгах видатних діячів сусідніх держав і народів. Значимість того чи іншого військового діяча визначається перш за все відповідністю результатів його діяльності рівню епохи, в якій ця діяльність протікала, засвоєнню і практичному втіленню передових ідей цієї епохи, а також кінцевих наслідків цієї діяльності. З численних сутичок і битв, як проміжних так і вирішальних для долі кампаній або й цілих війн, кожне століття виділяє менше десятка битв, які мали вплив на подальший розвиток військового мистецтва або своїм враженням на сучасників зберегли за собою довгу пам'ять. Примхливість військової долі, коли успіх залежить від вели-

кого масиву факторів, приводить до того, що рідко якому полководцеві вдавалося здобути хоча б десяток великих перемог. Всі ці критерії застосовуються світовою військовою наукою при оцінці полководців, тоді як українські, і почасти російські дослідники розглядають такі особистості ізольовано не тільки від світового чи загальноєвропейського контексту, але й без порівняння з основними сусідами та противниками.

Князю Костянтину Івановичу Острозькому (1450-1530), перш за все як політикові та одному з лідерів Великого князівства Литовського, який підтримував православ'я, присвячена достатньо велика кількість літератури [48, 448; 46, 179-189; 21, 33-48; 16; 37; 6, 182-191; 24, 205-209; 23, 50-71; 22, 79-81; 50; 51, 3-40; 34, 229-239; 56, 342-351; 33; 15, 457-461; 3; 45; 58; 35; 40, 33-68; 47, 349-398; 36, 15, 64-66, 219; 55, 486-489; 4, 355-367; 27, 112-121; 13; 20, 49-56; 19, 133-137; 32, 150, 163, 237-286; 42]. Серед них виділяються ґрунтовні дослідження В. Уляновського [28, 24-31; 29]. У цих працях дослідники, торкаючись оцінки князя Острозького як полководця, здебільшого просто переказують захоплені оцінки сучасників і перелічують число битв, взятих з епітафії. Були спроби переглянути усталену оцінку князя Костянтина Івановича Острозького сучасниками, які називали його “руським Сципіоном”, порівнюючи з відомим римським полководцем, який здобув Карфаген, а також Олександром Македонським, Пірром та іншими визначними полководцями. Такі сумніви спробував обґрунтувати той же В. Уляновський [28, 26]. Згодом історик переглянув свою позицію, хоча сумніви його повністю не розвіялися (“наша оцінка не має жодного значення, оскільки головним є сприйняття кн. К. І. Острозького його сучасниками та нащадками” [29, 80]). Отже проблема далі залишається дискусійною і питання про оцінку князя К. І. Острозького як полководця, що поставлено за мету дослідження, залишається далі актуальною.

Захоплені відгуки та свідчення сучасників, зокрема короля Сигізмунда I, давно широко цитовані в історичній літературі [28, 26]. Зупинимось на трьох свідченнях зовсім різних авторів, які не мали особливих підстав так високо піднімати князя Острозького.

Для сучасника легата римського папи у Польщі абата Пізоні князь К. І. Острозький мав одну вагому ваду – він був схизматиком, тобто православним, і прославляти його подвиги потреби не було, скоріше навпаки. Однак в листі 1514 р. легат писав: “Князь Костянтин може бути названим кращим воєначальником нашого часу, він 33 рази ставав переможцем на полі битви... в бою він не поступається хоробрістю Ромулу” [8, 88-89].

Князь Андрій Курбський, сам добрий і досвідчений полководень, оцінював князя К. І. Острозького як "гетьмана хороброго і славного... яко славний і похвальний в діяннях ратних себе показав, батьківщину свою обороняючи" [16, 19].

І, нарешті, Шимон Старовольський у своїх біограмах сарматських полководців (1631), куди він вносить цвіт польського воїнства, подає таку оцінку схизмата і руського князя К. І. Острозького: "Муж сильної руки, з великим розумом та іншими перевагами, який не мав рівних собі серед сучасників. Був воїном видатним. Тридцять три рази здобував він перемоги, завжди отримуючи славні тріумфи над ворогами Батьківщини. Це преславний вождь, під чиїм командуванням здобуто славні на цілому світі перемоги над Москвою під Оршею, над Татарами під Каневом. З цього поводу він єдиний тільки з усіх вождів польських відбув тріумф у Відні та в Кракові. Був то славний майстер військового мистецтва в Сарматії..." [53, 184-187].

Всі сучасники і дослідники сходяться на тому, що найбільшою перемогою князя К. І. Острозького була перемога у битві під Оршею 8 вересня 1514 р. Що було в цій битві незвичного, що відрізняло її від великої кількості інших битв цього і пізнішого часів? Битва достатньо добре досліджена у військовій літературі [5, 309-327; 38, 85-95; 12, 12-118; 40, 33-68; 52, 331-337; 19, 133-137] і подавати ще раз її перипетії немає потреби. Перш за все російські дослідники визнають, що у військах князя М. І. Голіци-Булгакова та боярина І. А. Челядніна було 80 тисяч бійців, тоді як у князя К. І. Острозького не більше 30 тисяч [26, 239]. Звичайно, як і всі битви, або більшість з них, битва під Оршею визначалася сприятливим для князя Острозького збігом обставин: місництво і взаємна ненависть головних московських воєвод вплинули на кінцевий результат битви. Але блискучий маневр з центру та правого флангу на лівий перед очима противника, рівно ж як і зворотній маневр у другій фазі битви з лівого флангу в центр – безперечна заслуга великого гетьмана литовського К. І. Острозького, який керував ходом битви, не випускаючи ініціативу з рук. Рівно ж як і масоване застосування вогнепальної зброї, з чим московське військо у польовій битві зіткнулося практично вперше. Заманивши противника імітованим відступом під залпи своєї артилерії, наслідки яких були жахливими, князь Острозький зламав волю противника до продовження битви. Звідси і такі приголомшливі втрати (близько 30 тисяч вбитими, пораненими і полоненими).

24 лютого 1525 р. при Павії імператор Карл V розгромив французьке військо. Долю битви вирішили залпи акебузерів, причому

один постріл виводив зі строю відразу кілька людей та коней. При рівній чисельності військ (бл. 23-25 тис. кожне), французи втратили біля 12 тисяч, а в полон потрапив король Франциск I та краща частина армії. Іспанці втратили біля 500 чоловік [43].

Загалом вперше польову артилерію став використовувати знаменитий венеційський кондот'єр Бартоломео Коллеоні (1400-1475) з середини XV ст., до нього подібні спроби були неефективними [39; 49]. Щодо ручної вогнепальної зброї, перевагу якої над арбалетом та луком довела аж тільки битва при Босворті (22 серпня 1485 р.), то вперше ефект від масового використання аркебуз зафіксований у згадуваній битві при Павії. У битві при Маріньяно (13-14 вересня 1515 р.) крім артилерії ефективну роль зіграли арбалетники [17, 37-43].

Таким чином можна стверджувати, що саме князь Острозький у 1514 р. в битві під Оршею масово застосував польову артилерію та ручну вогнепальну зброю (аркебузи), до чого противник виявився неготовим і що не тільки привело до великих втрат, але й приголомшило військо і зламало його волю до опору.

В полон потрапили обидва головні воєводи, 8 воєвод, 37 командирів рангу сотників і вище та 1500 дворян (за підрахунками з російських джерел – 380 дворян [10, 165-166]). Підрахувати точне число загиблих неможливо, але воно було вражаючим. У родинних пом'яниках чи розписах багатьох князівських фамілій зустрічаються вказівки на загиблих під Оршею.

Зрозуміло, що така подія не могла не захопити сучасників. Величне полотно із зображенням цієї перемоги (нині в Народному музеї у Варшаві) показували іноземним дипломатам аж до падіння Речі Посполитої у кінці XVIII ст. Можна не сумніватися, що якби князь К. І. Острозький здобув лише одну таку перемогу, то і те давало би право називати його великим полководцем. За своїми масштабами та результатами ця битва перевершує всі відомі битви XVI ст.

Сучасники нараховували ще при житті полководця 33 такі перемоги, а потім навіть і 63 (за А. Кальнофойським, який скопіював епітафію з його надгробка [41, 34]). Вигадувати ці перемоги також не було жодної потреби. Зрештою, сліди цих битв все-таки проглядаються. Зрозуміло також, що числа 63 віднайти неможливо, позаяк неможливо встановити критерій визначення битви сучасниками. Битва під Оршею і битва з ординським загоном, який проривався через кордон з метою захопити ясир або ж втікав з таким ясиром, різні події за масштабами, але можуть бути рівною мірою названі битвами.

Ш. Старовольський порівнював перемогу Острозького над татарами під Каневом з перемогою під Оршею. Битва під Каневом відбулася у 1527 р., вона тривала цілий день, ординці втратили аж 26 тисяч воїнів, після чого переможець знову справив триумф у Кракові [53, 185]. Крім Старовольського про цю битву згадує також хроніст М. Стрийковський [54, 394]. Битва мусила бути значною, оскільки її сучасники порівнювали з перемогою під Оршею. У 1525 р. "великого князя козаки" доповідали з Азова, що з Криму вийшла рать у 50 тисяч, в числі якої було 15 тисяч "турецької сили" [9, 82]. Тобто в цей період ординські напади провадився значними силами, які очолював сам хан або його наступник калга-султан. Ш. Старовольський черпав інформацію з якихось рочників, які втрачені. Там було записано, що в цій битві взяли участь в складі українсько-литовського війська також частини канівського і черкаського старости Остафія Дашковича (одного з ранніх козацьких вождів) та князя Федора Сангушка [53, 185].

У 1527 р. ординський напад був особливо масштабним. Крім великої перемоги під Каневом та розгрому ординців на Ольшаниці [2, 126] князь Острозький завдав поразку ординцям, які прорвалися до Пінська [53, 185]. Чисельність ординців за джерелами була до 25 тисяч [44, 855]. Гетьману Острозькому вдалося відбити в ординців гігантський полон, який за оцінкою Ш. Старовольського складав 40 тис. [53, 185]. Послідовність цих битв за джерелами, що збереглися, відновити неможливо. Можливо, один з ординських чамбулів було розбито на Ольшаниці, тоді як основні сили прорвалися аж до Пінська. І вже переслідуючи їх, гетьман Острозький довершив розгром під Каневом.

Взагалі, починаючи з 1492 р., коли Менглі-Гірей відбудував Кара-Кермен (Очаків), колишню литовську прикордонну фортецю Дашків, та біля Тавані, де ширина рукава Дніпра не перевищувала 500 кроків, спорудив фортецю Іслам-Кермен [11, 134; 14, 56; 57, 56], ординські напади стали постійними. Польсько-Литовська держава не будувала засічних ліній як Москва і не виводила в степ постійні військові континенти, через що оборона величезного степового кордону практично була відсутньою: ланцюжок невеликих фортець, скоріше замків, не завжди міг оборонити навіть себе. З 1497 р. як великий гетьман литовський цю оборону організував і провадив князь Острозький.

Потрібно відзначити, що практично ніхто з дослідників не пробував ґрунтовно розібратися в бойовій практиці князя Костянтина Івановича Острозького, яка була дуже інтенсивною. До поразки на Ведроші

у 1500 р. він мусив мати вже якусь значну і успішну військову практику. Не даремно його не просто утримували у Вологді, сподіваючись на викуп, а вели перемовини про перехід на російську службу, що він невдовзі і вчинив, отримавши володіння у Московському князівстві [23А, 45]. Очевидно було вирішено використати його досвід оборони степового кордону на Україні і його поставили на чолі одного з полків на московський степовий кордон, де він “в кількох битвах перемогу ... отримав” [53, 184]. Коли ж князь невдало спробував втекти, його змусили 18 жовтня 1506 р. дати відповідний запис за порукою митрополита та інших вельмож: “се аз, князь Константин Іванович Острожский, что есми бил челом своему государю в. к. Василию Ивановичу за свою вину” [25, 403-404]. Схоже, що успіхів князь Острозький досяг під час літньої кампанії 1506 р. на Степовому кордоні, в кінці якої спробував залишити московську службу. Очевидно резонанс від цих перемог був значним, бо князя відносно легко вибачили і повернули до війська. Мусила бути успішною і літня кампанія 1507 р., в кінці якої за князем послабили нагляд, що дозволило йому порозумітися з ординцями (можливо з деякими з них він зустрічався у попередні роки) та з їх допомогою дістатися Литви. 25 вересня 1507 р. князь прибув до Вільна з якимсь татарським відділом. В ті часи і Москва, і Литва охоче брали на військову службу ординців, які отримували шляхетство і зберігали свою належність до ісламу. Воюючи один з одним, суперники нерідко домовлялися і брали участь у спільних походах проти Москви (як це робив в той же час, приміром, вже згадуваний О. Дашкевич [10, 170]). У вічному протистоянні між собою Росія та Литва постійно намагалися залучити на свій бік ординців.

Протягом 1508 р. (до першої, теж успішної, битви під Оршею) різні частини війська, яке князь очолював, здобули і спалили Білу, оводіли Коропцем та спалили Дорогобуж [26, 221].

З повідомлень цього ж Ш. Старовольського також випливає, що поверненню князеві Острозькому гідності великого гетьмана литовського, яке мало місце у 1511 р., передували ще якісь перемоги у сутичках з московським військом [53, 184; 46, 180]. Після перемоги під Оршею у 1514 р. були здобуті Дібровна, Мстиславль і Кричев та обложений Смоленськ. При цьому князь Острозький виступав тільки з 6-тисячним корпусом.

Ш. Старовольський згадує також аж три переможні битви під Слуцьком з трьома різними ординськими військами, які відбувалися, очевидно, в різні періоди діяльності князя Острозького [53, 185].

Невдала Сокальська битва 1519 р. також вочевидь не була єдиною в цьому році битвою з ординцями. Причому цей наступ татар відбувався кількома з'єднаннями, які діяли на різних напрямках. Спочатку 4 тисячі білгородських татар і 12 тисяч турків вторгнулися на Поділля і спробували взяти Чурилов та Рогатин [2, 100]. А основні сили чисельністю до 80 тисяч дійшли до Сокаля. І схоже, що князь Острозький спочатку рушив до Рогатина, змусивши там ординців зняти облогу, а вже потім поспішив до Сокаля, бо у нього залишилося тільки 5 тисяч війська [2, 125]. Можливо, що під Рогатином відбулася переможна битва, в якій військо князя Острозького зазнало значних втрат. Постійна військова служба змусила князя К. І. Острозького навіть відкласти свій другий шлюб з княжною Олександрою Семенівною Слуцькою – князь мусив виступити в похід до Мінська [1, 160].

Відповідаючи за оборону степового кордону, князь К. І. Острозький не міг не оцінити значення ранньої козацької організації, яка самочинно виникла на Поділлі та в Придніпров'ї нижче Канева та Черкас за мовчазної згоди та підтримки прикордонних старост (Предслава Лянцкоронського, Остафія Дашковича та інших). Варто звернути увагу на два заходи в цьому напрямку. У 1524 р. король доручив річицькому державцеві Сенку Полозовичу і чернігівському державцю Христофору Кмітичу набрати *малий почет* чисельністю 1-2 тисячі козаків з виплатою останнім кількох сот кіп литовських грошей [18, 31]. Ці козаки мали сторожити від ординців дніпровські переправи, але через нестачу коштів це військо розійшлося [31, 81]. Тоді на раді панів Литовського сейму 10 грудня 1524 р. у Бересті було розглянуто питання про організацію постійного козацького контингенту на Дніпрі. У записці короля, переданій через біскупа Миколу Вежнгайла, високо оцінювалися результати загону С. Полозовича та Х. Кмітила [7, 523-524]. Ризикну припустити, що всі ці пропозиції короля Сигізмунда Старого були ініційовані князем Острозьким, чий військовий авторитет був величезним. Працюючи і воюючи разом з вождями раннього козацтва такими як О. Дашкович, який вже по смерті князя у 1533 р. на Пйотрковському сеймі виступив з проектом 2-тисячного постійного козацького реєстру з військовою флотилією на дніпровських островах [44, 1059], він таки добився сеймової постанови про організацію постійного козацького війська (яка так і не була реалізована). Тим більше, що саме на період, коли оборона степового кордону була покладена К. І. Острозького, тобто на 1497-1500, 1511-1530 рр., і припадає раннє формування козацького війська [30,

57-64], основою якого стали вільні, напіввійськові стани (путні бояри, замкові та ординські слуги тощо) та дрібна шляхта.

В цілому можна стверджувати, що князь Костянтин Іванович Острозький був одним з кращих європейських полководців XVI ст. і, мабуть, таки взяв участь у 63 переможних битвах. Інша річ, що внутрішній стан суспільства Польсько-Литовської держави не давав можливості скористатися плодами таких блискучих перемог, як битва під Оршею чи битва під Каневом. Але ці обставини не залежали від самого князя Острозького. Його високо цінували як прихильники, так і противники. Початки козацької організації також пройшли ймовірно під його покровительством і, напевно, безпосередньою участю. Все це вимагає детального глибокого дослідження саме військової діяльності князя К. І. Острозького, яка може дати ще багато цікавої інформації. Серед полководців українського походження небагато таких, яких можна було би поставити в один ряд прославлених європейських полководців свого часу (поряд з князем К. І. Острозьким).

Джерела та література:

1. Акты, относящиеся к истории Западной России / Собранные и изданные Археографической комиссией. – Санкт-Петербург, 1848. – Т. 2.
2. Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець / О. А. Бевзо. – К., 1970.
3. Быков П. Н. Князья Острожские и Волынь / П. Н. Быков. – М., 1915.
4. Войтович Л. Родина князів Острозьких / Л. Войтович // Записки НТШ. – Львів, 1996. – Т. 231. – С. 355-367.
5. Голицын Н. С. Русская военная история / Н. Голицын. – СПб., 1878. – Т. 2.
6. Голубев С. Т. По поводу двух сообщений о князе Костянтине Ивановиче Острожском / С. Т. Голубев // Труды Киевской Духовной Академии. – 1877. – № 4. – С. 182-191.
7. Документы Московського Архипа Министерства юстиции. – М., 1897. – Т. 1.
8. Домбровский В. Острожская старина / В. Домбровский // Киевлянин. – 1840. – Кн. 1. – С. 88-89.
9. Дунаев Б. И. Максим Грек и греческая идея на Руси в XVI веке / Б. И. Дунаев. – М., 1916.
10. Зимин А. А. Россия на пороге нового времени. Очерки политической истории России первой трети XVI в. / А. А. Зимин – М., 1972.
11. История борьбы Московского государства с Польско-Литовским. – Санкт-Петербург, 1842. – Т. 1.

12. Каспровский Е. Ю. Борьба Василия Ивановича с Сигизмундом I / Е. Ю. Каспровский // Сборник Историко-Филологического Общества при Институте кн. Безбородко. – Нежин, 1899. – Т. 2. – С. 112-118.

13. Ковальський М. П. Етюди з історії Острога / М. П. Ковальський. – Острог, 1998. – 288 с.

14. Крип'якевич І. З минулого Каховки / І. Крип'якевич // Вісник Академії наук УРСР. – 1951. – № 4.

15. Лихач Е. Острожский Константин Иванович / Е. Лихач // Русский биографический словарь / Ред. А. А. Половцев. – Т. Об.-Оч. – СПб., 1905. – С. 457-461.

16. Максимович М. А. Письма о князях Острожских к графине А. Д. Блудовой / М. А. Максимович. – К., 1866.

17. Марков М. И. История конницы / М. И. Марков. – М., 2007. – Кн. 2.

18. Мемуары, относящиеся к истории Южной Руси. – К., 1896. – Вып. 2.

19. Мицик Ю. А. Битва під Оршею 1514 року / Ю. А. Мицик // Україна крізь віки. – К., 2000. – С. 133-137.

20. Мицько І. Синодики монастирів як унікальне джерело української генеалогії: князі Острозькі / І. Мицько // Лавра. – 1999. – № 2 (4). – С. 49-56.

21. Перлштейн А. Несколько слов о княжестве Острожском / А. Перлштейн // Временник об-ва истории и древностей российских. – М., 1852. – Кн. 14. Исследования. – С. 33-48.

22. Петров Н. И. Две надгробные надписи конца XVII века Константину Ивановичу и Константину Константиновичу князьям Острожским / Н. И. Петров // Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. – К., 1879. – Кн. 1. – С. 79-81.

23. Петрушевич А. Материалы к истории рода кн. Острожских 1879 г. // Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів, ф. 77, ч. 703, арк. 50-71.

23А. Полное собрание русских летописей. – Т. 6. – Санкт-Петербург, 1853.

24. Романовский Л. М. О Константине Ивановиче князе Острожском / Л. М. Романовський // Труды Третьего Археологического съезда в России. – М., 1878. – Т. 2. – С. 205-209.

25. Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в Государственной коллегии иностранных дел. – СПб., 1813. – Ч. 1.

26. Соловьев С. М. Сочинения. История России с древнейших времен / С. М. Соловьев. – М., 1989. – Т. 5. – Кн. 3.

27. Ульяновський В. Пам'ятник Костянтину Острозькому в Києво-Печерській Лаврі / В. Ульяновський // Український історичний журнал. – 1992. – № 2. – С. 112-121.

28. Ульяновський В. Відоме і невідоме з біографії та діяльності князя К. І. Острозького / В. Ульяновський // Острозька давнина. Дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 24-31.

29. Уляновський В. “Славний для всіх часів чоловік”: князь Костянтин Іванович Острозький / В. Уляновський. – Острог, 2009.

30. Черкас Б. В. Українське козацтво наприкінці XV – у першій половині XVI ст. // Історія українського козацтва. Нариси у двох томах / Б. В. Черкас. – К., 2006. – Т. 1. – С. 57-64.

31. Чтения в Историческом обществе Нестора летописца. – Кн. 13. – К., 1894.

32. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н. Яковенко. – К., 2002.

33. Ярушевич А. Ревнитель православья князь Константин Иванович Острожский (1461-1530) и православная литовская Русь в его время / А. Ярушевич. – Смоленск, 1896.

34. Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku / A. Boniecki. – Warszawa, 1883.

35. Charkiewicz W. “Scipion Ruski” Konstanty Iwanowicz książę Ostrogski / W. Charkiewicz. – Wilno, 1934.

36. Dundulis B. Lietuvos uzsienio politika XVI a / B. Dundulis. – Vilnius, 1971.

37. Genealogia domu Ostrogskich. – Wilno, 1871.

38. Górski K. O rozwoju sztuki wojennej w Polsce w wieku XV / K. Górski // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1890. – Т. 3. – S. 85-95.

39. Graevenitz G. Gattamelata und Colleoni / G. Graevenitz. – Leipzig, 1906.

40. Herbst S. Obraz bitwy pod Orszą Dokument historii sztuki I wojskowości / S. Herbst, M. Walicki // Rozprawy Komisji Historii Kultury i Sztuki Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. – Warszawa, 1949. – S. 33-68.

41. Kalnofojski A. Teratorgema lubo cuda, które były tak w samym świętocydownym Monasteru pieczarskim Kijowskim, jako y w obudwu świętych Pieczarach / A. Kalnofojski. – Kijów, 1638.

42. Kempa T. Dzieje rodu Ostrogskich / T. Kempa. – Toruń, 2003.

43. Konstam A. Pavia 1525: The Climax of the Italian Wars / A. Konstam. – Oxford, 1996.

44. Kronika Marcina Bielskiego. – Sanok, 1856. – Т. 2.

45. Lewicki K. Książęta Ostrogscy w służbie Rzeczypospolitej / K. Lewicki. – Równe, 1938.

46. Niesiecki K. Herbarz Polski / K. Niesiecki / Wyd. i oprac. J. N. Bobrowicz. – Lipsk, 1841. – Т. 7.

47. Ochmański J. Organizacja obrony w Wielkim Księstwie Litewskim przed napadami Tatarów Krymskich w XV-XVI wieku / J. Ochmański // Studia i Materiały do Historii Wojskowości. – Warszawa, 1960. – Т. 5. – S. 349-398.

48. Paprocki B. Herby rycerstwa Polskiego, przez Bartosza Paprockiego zebrane I wydane r. p. 1584 / B. Paprocki / Wyd. K. J. Turowskiego. – Kraków, 1858.

49. Rendino C. I capitani di ventura / C. Rendino. – Roma, 1994.
50. Rulikowski E. Kniaziowie na Ostrogu Ostrogcy / E. Rulikowski, Z. Radziwiński. – Kraków, 1880.
51. Rulikowski E. Kniaziowie i szlachta / E. Rulikowski, Z. Radziwiński. – Kraków, b. r.
52. Spieralski Z. Bitwa pod Orszą / Z. Spieralski (1514) // Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. – T. 1. Do roku 1648 / Red. J. Sikorski. – Warszawa, 1965. – S. 331-337.
53. Starowolski S. Wojownicy sarmaccy / S. Starowolski. – Warszawa, 1978.
54. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmudzka i wszystkiej Rusi / M. Strykowski. – Warszawa, 1846.
55. Wojtkowian Z. Ostrogski K. I. / Z. Wojtkowian // Polski Słownik Biograficzny. – T. 24/3. – Warszawa, 1979. – S. 486-489.
56. Wolff J. Kniaziowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku / J. Wolff. – Kraków, 1895.
57. Wójcik Z. Dzikie pola w ogniu (o kozaczyźni w dawnej Rzeczy Pospolitej) / Z. Wójcik. – Warszawa, 1966.
58. Znosko P. K. Knjaź Konstantin Ostrożskij / P. K. Znosko. – Warszawa, 1933.